

ТЕОРЕТИЧЕСКИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ИНТЕРАКТИВНИТЕ МЕТОДИ В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ НА СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“¹

Проф. д-р Пенка Шишманова
Гл. ас. д-р Юлиан Господинов
Гл. ас. д-р Евелина Парашкевова
Докторант Кристиян Корелов
Студент Кристияна Димитрова

Увод

Актуалността на изследването е тясно свързана с все по-нарастващото значение на продължаващото образование и обучение за повишаване качеството на човешките ресурси и по-успешното им реализиране на пазара на труда.

Обект на настоящата разработка е продължаващото професионално образование и обучение, а **предмет** на изследването – използването на интерактивните методи в продължаващото обучение.

Целта на студията е да представи основните теоретически аспекти на продължаващото професионално обучение, критично да проучи добри практики на обучителни организации от страната и чужбина, да изследва и анализира условията, при които се прилагат интерактивните методи в продължаващото обучение в Стопанска академия „Д. А. Ценов“, в т.ч. отношението на участващите в процеса страни (обучаващи и обучаеми), като разкрие основните проблеми и постижения, както и да формулира препоръки за неговото подобрене.

Изследователската теза на разработката е, че използването на интерактивни методи на преподаване в продължаващото обучение в Стопанска академия „Д. А. Ценов“ прави учебния материал по-достъпен и разбираем за обучаемите, съдейства за формиране на редица умения и компетенции, насочени към усъвършенстване на техните професионални и лични качества, стимулира активността и креативността им. В резултат това води до нараснала удовлетвореност на потребителите, по-

---

¹ Участието на авторите в написването на студията е, както следва: проф. д-р Пенка Шишманова – т. 3, т. 4.1; гл. ас. д-р Юлиан Господинов – резюме, увод и заключение; гл. ас. д-р Евелина Парашкевова - т. 2 и т. 5; докторант Кристиян Корелов – т. 1 и т. 4.2, с. 29-33, студент Кристияна Димитрова - т. 4.2, с. 33-36.

вишено качество на цялостния процес на обучение и висока ефективност за обучаващата организация.

За изпълнение на посочената цел и доказване на тезата изследването си поставя следните основни **задачи**:

1. Да се представят рамката и основните цели на професионалното образование и обучение, да се дефинират основното и продължаващото обучение, да се посочат разликите между традиционните и интерактивните методи на преподаване.

2. Да се разработи методология на изследването.

3. Да се проучат и критично анализират добри практики на прилагане на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение в различни обучителни институции от страната и чужбина.

4. Да се апробират добри практики на използване на интерактивни методи на преподаване в продължаващото обучение на Стопанската академия, да се анализират резултатите и разкрие отношението на преподавателите и обучаемите към тях.

5. Да се генерират обобщения и формулират изводи.

Настоящото изследване е свързано с наличието на определени **ограничения**:

- Поради времето ограничение на изследването и специфичния учебен график на Академията (семестриално разпределение, заетост на студенти и преподаватели, използваемост на аудиторния фонд) не са представени всички провеждани курсове и специализации.

- При проведеното емпирично проучване както обучителите, така и обучаемите не посочват конкретни учебни теми, при които са използвани интерактивни методи на преподаване, въпреки че в анкетната карта им е предоставена такава възможност. Поради това може да се смята, че получените отговори се отнасят за учебните практики и методи, които се използват за всички учебни теми от съответния курс на продължаващото обучение.

За целите на изследването са използвани следните **методи**: полимонография – наблюдение и анкетиране, дедукция, индукция, сравнителен анализ, контент анализ на документи, статистически методи за анализ на структури, табличен и графичен метод, едномерни и двумерни разпределения, темпорална групировка и други.

1. Постановка на проблема и дефиниране на понятията

Образованието, в неговите многообразни форми и степени, се осъществява винаги в различен социокултурен, икономически, политически и информационен контекст както по отношение на отделния

субект, така и във връзка с актуалното обществено развитие. Една от основните цели на образованието е възможността, то да бъде „мост“ между човешките ресурси и пазара на труда. Напоследък в публичното пространство се отделя все по-голямо внимание на **професионалното образование и обучение (ПОО)**. Качественото ПОО от своя страна подготвя бъдещите кадри, които обезпечават конкурентоспособността на всяка една икономика.

Осигуряването на качествени образователни услуги, които да формират професионални умения и компетенции, адекватни на съвременните потребности, спомага за намаляване както на цикличната, така и на структурната безработица, които днес са особено остър икономически и социален проблем. Тези процеси имат благоприятен ефект върху развитието на националната икономика, тъй като чрез развитието на човешки капитал я превръщат в по-иновативна и конкурентоспособна.

По този начин ПОО се превръща в значим приоритет за всяка страна, с оглед да се подпомогнат кадрите в овладяването на ключови компетенции, от които ще се нуждаят в професионалния си живот и кариера. В този ред на мисли множество са предприетите програми, стратегии и инициативи от националните и международните образователни и държавни институции за развитие на човешките ресурси чрез професионално образование и обучение. Това включва извършването на някои нормативни промени, както и приемането на „Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Република България 2015–2020 г.“ и „План за действие за 2015–2017 г.“ (Министерски съвет, 2017 г.). Във връзка с това Европейската комисия предприе стратегия „Европа 2020“, която си поставя за цел да постигне комбинация от три взаимно допълващи се приоритета: интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (Европейска комисия, 2017). Реализацията на тези приоритети изисква добре подготвена работна сила, която да е преминала както през подходящо **основно**, така и през **продължаващо ПОО**.

Поставянето на демаркационна линия между основното и продължаващото ПОО е резултат от работата на „Европейски център за развитие на професионалното обучение“ още през 1996 г. (CEDEFOP, 2017). *Основното професионално образование и обучение* е част от средната образователна система на дадена страна, докато *продължаващото професионално образование и обучение* включва в себе си професионални учебни програми и курсове с цел актуализиране или придобиване на допълнителна професионална и/или друга квалификация от хора с определена професия. Основните отличителни черти между двата вида образование са:

❖ **функциите**, които изпълняват – докато *основното обучение*

трябва да удовлетвори социалните и образователните нужди на обучаемите, то *продължаващото обучение* е ориентирано повече към потребностите на пазара на труда;

- ❖ **програмите** за обучение;
- ❖ **доставчиците** на обучение – това са редица институции, функциониращи в системата на *формалното и неформалното образование и обучение*.

Според специалистите у нас към доставчиците на формално и неформално образование и обучение се включват (Институт за пазарна икономика, 2015):

- професионалните училища, професионалните гимназии, професионалните колежи;
- центровете за професионално обучение (ЦПО), които са юридически лица, получили лиценз от НАПОО за осъществяване на професионално обучение;
- центровете за информация и професионално ориентирание (ЦИПО);
- централната и местната администрация – министерства, общини;
- организациите на работодатели;
- организациите на работници и служители;
- отделните работодатели, като за обучение на собствените си служители предприятията извършват неформално продължаващо професионално обучение под формата на курсове, семинари, конференции и други.

Всички те полагат усилия да създадат предпоставки за повишаване на заетостта и за по-добра реализация на трудовия пазар съобразно потребностите на производството и субективните желания и интереси на кадрите.

Продължаващото професионално обучение (ППО), като един от компонентите на образователната среда, включва „системните целенасочени въздействия върху личността, задачите и съдържанието на които се обуславят от обективните обществени потребности“ (Петров, 1996). Продължаващото обучение се изследва и върху него се въздейства като върху относително обособено звено на дадена образователна система със собствена специфика по отношение на неговата *формалност* (като предимно извънучилищно образование и обучение), *традиционност* и *институционализираност* (като неформално обучение). По-значимите съвременни концепции в тази изследователска рамка са няколко:

- концепция за ППО като обучение на възрастни;
- концепция за извънучилищното обучение и възпитание;

- концепция за перманентно образование като „отворено обучение“;
- концепция за перманентно интегрално обучение като основен принцип за функциониране на образователната система и др.

Поради множеството изследвания и теоретични разработки в областта на ПОО и ППО е необходимо уеднаквяване на понятийния апарат, с който се борави в настоящата студия. Така например съществува различие между понятията „*продължаващо обучение*“ и „*непрекъснато обучение*“ (учене през целия живот), разбирани като части от **професионалното образование и обучение (ПОО)**. За да се разкрие това различие по-ясно, трябва да се изяснят основните цели, които стоят пред професионалното образование и обучение. Те са свързани с възможността, работната сила да:

- 1) подобри знанията и/или уменията си (квалификация),
- 2) да придобие нови умения (преквалификация),
- 3) продължи личностното или професионалното си развитие (учене през целия живот).

Непрекъснато обучение се нарича процесът на придобиване на знания и умения чрез образование, обучение, работа и житейски опит. Процес, за който хората полагат усилия **през целия си живот**, т.е. постоянно задълбочават и повишават своята квалификация.

Продължаващото обучение е термин с по-ограничен обхват и представлява важна съставна част от непрекъснатото обучение. Терминът „*продължаващо*“ предполага надграждане на придобитите умения и компетентности в системата на основното ПОО. Това означава, че продължаващото обучение обслужва реалните потребности на тези личности, които вече са преминали през определен етап на формално образование и които имат необходимост от **подобряване на професионалните знания и умения и/или придобиване на нови**.

В този контекст целта на ППО е да подобри положението на възрастните на трудовия пазар, разглеждано в най-широк план – както на **безработни**, така и на **заети лица**. Най-общо продължаващото обучение може да се определи като „обществено явление, включващо всички формални и неформални процеси на обучение и самообучение, в които възрастните (заети и безработни, навършили 16-годишна възраст) участват след приключване на средно образование, колеж или университет“ (Миронова, 2010).

Като част от образователната среда и концепцията за учене през целия живот, продължаващото обучение се превръща в основен компонент на политиките на образователните институции. То е важно средство за постигане на по-високо икономическо развитие на една страна.

По-конкретно това се осъществява чрез действия като понижаване на безработицата сред населението, намаляване на недостига на умения сред кадрите и попълване на дефицита от служители сред фирмите, нуждаещи се от специализиран и квалифициран персонал. По този начин продължаващото обучение се определя като един от основните фактори на заетостта и конкурентоспособността на дадена страна.

Постигането на високо качество на продължаващото обучение налага необходимостта от изграждане на приоритети (Краус, 1998), които да са в синхрон със спецификата на пазара на труда. Такъв приоритет е привеждането на квалификацията на кадрите в съответствие с потребностите на икономиката. Важно място заема проблемът за непрекъснатата квалификация на преподавателския състав и методите на преподаване в системата на продължаващото обучение. Обучаващите лица са тези, които трябва да подготвят, обогатят и осигурят качествено продължаващо обучение на обучаемите. Именно поради тази причина е нужно, продължаващото обучение да бъде „осъществявано от висококвалифицирани преподавателски кадри, прилагащи **съвременни методи на обучение**, базирани на **модерна материално-техническа и информационна база**, организирано в различни форми, съобразени с личната и професионална ангажираност на обучаемите“ (Шишманова, 2014).

През изминалия век най-популярни и предпочитани от преподавателския състав в продължаващото обучение са **традиционните** методи на преподаване, при които обучаващият предава знанията по конкретната тема наготово, а обучаемият бива само пасивен слушател. Този еднообразен процес в продължаващото обучение води до резултати като загуба на интерес към учебната материя, спадане на мотивацията на обучаваните, а понякога дори и до отказ от обучението.

За постигане на целите на предприетите програми, стратегии и инициативи през настоящия век, споменати по-горе, се поражда нуждата от модернизирани методи на обучение. Това е особено важно за системата на продължаващото обучение, където по-голямата част от обучаемите са завършили определено образование. За тази категория учаци е особено уместно използването на съвременни методи на обучение, които имплементират новите нюанси в преподаването, свързани с интерактивността и нейното адекватно прилагане в обучителния процес.

От етимологична гледна точка понятието „интерактивност“ е съставено от две думи: „интер“ (заедно, между) и „активност“ (действие, инициативност). Интерактивността е сравнително нов научен термин, който означава „взаимодействие, при което се осъществява обмен на информация и социален опит между субекти и се натрупва нов в хода на осъществяването на множество взаимодействия, за да се достигнат

определени социални цели“ (Атанасова, 2011). В контекста на обучението интерактивността представлява „специална форма на организация на когнитивни дейности, която е подчинена на определена познавателна цел“ (Годорина, 2010).

За методите, базиращи се на интерактивност, е характерно създаването на възможност за стимулиране на комуникационния процес между участниците в учебния процес. Въздействието върху всички обучаеми се увеличава, тъй като няма пасивни наблюдатели, каквито има при традиционните методи на обучение. Изграждането на посланията изисква мобилизиране на вниманието и концентрацията, активиране на „услужлива“ памет, съпричастност и лично ангажиране в решаването на даден проблем. По този начин интерактивните методи на обучение спомагат „за изясняване на вижданията, за повишаване на качеството в образователния процес, за толерантност в комуникацията“ (Нанкова, 2013). В. Божилова синтезира следните основни характеристики на интерактивните методи (Божилова, 2015):

- Образованието е ориентирано към обучавания;
- Целите са определени от преподавателя в сътрудничество с учащия, основано на неговите потребности;
- Знанията и уменията се придобиват по индивидуален път, независимо че се работи и в групи. Познанието е субективно преживяна, осмислена и трансформирана информация;
- Сътрудничество на преподавателя и учащите, диалогично общуване;
- Уважение към различието и уникалността на всеки учащ;
- Знанието е индивидуално, основано на персоналният опит, и се придобива в процес на взаимодействие;
- Образователните постижения могат да бъдат измерени чрез пряко наблюдение и диалог;
- В процеса на обучение се дава постоянна обратна връзка за напредъка на учащите;
- Оценяването е стимулиращо и мотивиращо, учащите да търсят повече информация и да учат активно.

Усъвършенстването и задълбочаването на интерактивните връзки „преподавател – обучаем“ и „обучаем – обучаем“ може да се реализира посредством разнообразни интерактивни методи на обучение. Класификациите, които се срещат в специализираната литература, са много-

бройни.² Трябва да се вземе предвид обаче фактът, че при сравняването на различните класификации „някои методи са включени едновременно в различни групи ... играта например е неизменно присъщ метод в повечето класификации“ (Атанасова, 2011). В настоящата студия се прави опит за избягване дублирането на интерактивните методи в различните класификации, като се представят по-важните и често срещани сред тях, а именно – ситуационни, дискуссионни и емпирични методи.

Ситуационните методи са:

- казус (кейс-метод),
- игри,
- тренинг.

Сред дискуссионните интерактивни методи по-известни са:

- интерактивна лекция (вкл. проблемна лекция, лекция–провокация, съвместна лекция, лекция–визуализация, лекция „пресконференция“, лекция–диалог, лекция–консултация);
- дискусия;
- гледане и обсъждане на видеофилм;
- „дърво на решенията“;
- „мозъчна атака“.

Най-ефективни обаче са **емпиричните методи**, тъй като при тях акцентът на обучението е върху конкретния опит, който придобиват обучаемите:

- творческо задание;
- мултимедийна презентация;
- работа по проект.

Всички тези методи са важен фактор в усвояването на знанията и в същото време са стимул за творческа изява на обучаваните лица. Възможности за подобряване на продължаващото обучение се съдържат в апробирането на разнообразни интерактивни методи за обучение от преподавателския състав и избор на най-подходящите от тях за нуждите на съответния обучителен процес. Според някои изследвания чрез интерактивния образователен модел обучаемите могат да усвояват до 90% повече информация.

Приложението на съвременни интерактивни методи на обучение не е възможно без използването на информационните и комуникационните технологии (ИКТ). Подобно становище застъпва и Д. Тодорина (Тодорина, 2010), според която интерактивността в обучителния процес

---

² Най-отличителни класификации са тези на водещите в областта автори като В. Settles, Н. Niemi, J. Collins, Р. Jarvis, К. Liam, Д. Тодорина, И. Иванов, П. Радев, В. Божилова и др.

може да се прояви на различни равнища, едно от които е връзката ѝ с компютърните информационни технологии и релацията учещ – мултимедия.

С оглед на това, че акцентът при съвременните интерактивни методи се поставя върху активното взаимодействие между преподавател и обучаем, използването на ИКТ в образователния процес не само че е подходящ инструмент, който подпомага това взаимодействие, но се превръща в задължително условие за постигане на високо качество и резултатност на обучението. Нещо повече, ИКТ са се превърнали във важна предпоставка за ефективното приложение на интерактивните методи в продължаващото обучение, не само защото „улесняват процеса на обучение, ангажират повече сетивни елементи на обучаемия, но и поради факта, че са в непосредствена близост до съвременните интереси и среда на повечето от обучаемите“ (Шишманова, 2015).

За да се имплементират интерактивни методи, базирани на ИКТ, в обучителния процес, трябва да бъде осигурена подходяща материална база (вкл. необходимите хардуерни и софтуерни продукти). В зависимост от вида на избрания интерактивен метод се определят и необходимите средства и материали за изпълнението на заложените учебни цели. Обикновено техническите средства и материали, които се ползват в интерактивната среда, са:

- компютър/лаптоп;
- видеостена и мултимедиен проектор;
- принтер/скенер/копирна машина;
- интерактивна дъска/флипчарт;
- диктофон и касетофон;
- камера/цифров фотоапарат;
- интерактивен обучаващ софтуер;
- консумативи, картони, флумастери;
- канцеларски материали.

Материалната учебно-техническа база на структурите, извършващи продължаващо обучение, в много случаи е наета или се осигурява чрез рамкови договори за всеки отделен курс, занятие или час. Това често създава огромни препятствия пред съответните обучителни институции в България, които се занимават с продължаващо обучение. Все пак през последните години, с активизацията на интереса към този вид обучение, се забелязва положителна тенденция, центровете интензивно да развиват и собствена материална база.

Всичко това е насочено към създаване на благоприятни условия за разгръщането на продължаващото обучение и за широкото приложение на интерактивните методи в него, чрез които се мултиплицират

положителните ефекти – от една страна, мотивация за обучаващите да развиват професионалните и педагогическите си компетенции, а от друга страна – формиране у обучаваните на умения за правилно анализиране, организиране и решаване на проблеми, които неминуемо възникват в динамичната професионална и житейска среда.

2. Методология

Представените в настоящата разработка резултати са част от едно по-широко и задълбочено изследване, проведено в рамките на проект „Изследване приложението на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение“³. Описаната методология представя цялостния процес на провеждане на научното изследване по посочения проект.

За нуждите на научното изследване е приложен широк набор от методи за набиране на информация и за анализ. На тази база са дефинирани изводи и препоръки, които имат за цел да подпомогнат процеса по усъвършенстване интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение.

Изследването се основава на стандартен научен подход и утвърдени методи за обработка на статистическата информация, а също и на съществуващите нормативни, стратегически и други разработки и проучени добри практики в областта на интерактивните методи на преподаване.

Цялостното теоретично и емпирично изследване се базира върху стратегическия, дедуктивния и индуктивния подход.

Основният метод на изследване е полимонографията – детайлно и задълбочено изследване на няколко единици. Използваните подходи са наблюдение и анкетиране.

В организационно-технологичен аспект проучването е осъществено в няколко взаимосвързани етапа.

В рамките на първия етап е направено задълбочено изследване на множество вторични информационни източници – теоретични постановки и научни публикации, нормативни и стратегически документи на европейско и национално ниво, стандарти за обучение, специализирани наръчници и ръководства, съществуващи добри практики и практико-приложни разработки.

---

³ Проектът е реализиран от научен екип с ръководител проф. д-р Пенка Шишманова и е финансиран по Наредба № 3 от 27.11.2015 г. за условията и реда за планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено-творческа дейност и обнародвана в ДВ, бр. 94 от 04.12.2015 г.

В рамките на втория етап е направен задълбочен анализ на набраната информация и са изведени основните изследователски въпроси. Използваните методи са: дедукция, индукция, сравнителен анализ и контент анализ на документи.

Третият етап включва подготовка и тестване на анкетна карта с респонденти, обучаващи се в различни продължаващи обучения, и е осъществено проучването. Дефинирани са 14 въпроса от различен тип в пет основни раздела:

1. Информация за анкетирания;
2. Мотивация за участие в обучението;
3. Самооценка на знанията, уменията и компетенциите след приключване на обучението;
4. Оценка на качеството на обучението;
5. Препоръки за усъвършенстване качеството на обучението.

Включените въпроси са от различен тип: отворени въпроси, дихотомни въпроси, въпроси с ликертова скала, семантично диференциални въпроси. Анкетната карта е тествана от 10 обучаващи се в различни форми на продължаващо обучение, в резултат на което същата е прецизирана и окончателно дефинирана. Проведено е анкетно проучване в периода м. ноември 2015 г. – м. април 2016 г. Обхванати са 192 респонденти, които са обучаващи се в 11 квалификационни курса за професионално обучение (чужди езици: английски, немски и френски; валутен контрол; компютърна грамотност за напреднали; документален контрол върху отчетността на предприятието; анализ на годишните финансови отчети) и 4 квалификационни курса за факултативно обучение (Икономическа педагогика; Независим финансов одит; Валутен, данъчен и митнически контрол; Съдебни експертизи) в Центровете към СА „Д. А. Ценов“.

Четвъртият етап включва дефиниране и тестване на две анкетни карти (за преподаватели и за обучаеми) за последваща оценка на апробираните нови интерактивни методи за преподаване и учене в продължаващото обучение в СА „Д. А. Ценов“. Анкетната карта за преподаватели включва общо 9, а за обучаемите – 8 въпроса. Включените въпроси са от различен тип: дихотомни въпроси, ликертова скала, семантично диференциални въпроси. Анкетната карта е тествана от пет представители на обучаемите и от двама представители на обучаващите в продължаващото обучение. В резултат на апробацията анкетните карти са прецизирани и окончателно дефинирани като структура и съдържание. Проучването е проведено в периодите м. април 2016 г. – м. юни 2016 г. и м. септември 2016 г. – м. октомври 2016 г. Обхванати са 35 обучаеми и 4 обучаващи.

Петият етап от приложената методология е свързан с обработката и обобщаването на получените отговори от анкетните проучвания и извършване на количествен и качествен анализ на набраните до момента данни и резултати. Анализът се основава на статистически методи за анализ на структури, едномерни и двумерни разпределения, темпорална групировка, графичен и други. За обработката на данните е използван MS Excel 2013. Визуализацията се базира отново на MS Excel 2013, а също и на MS Visio 2013.

Последният, шести етап, включва цялостен преглед и интерпретация на набраните данни, обработени със съответните методи за анализ, дефиниране на основни изводи, препоръки и насоки за повишаване качеството и степента на усвояемост на предоставяните в рамките на продължаващото обучение знания чрез прилагане на интерактивни методи.

Част от резултатите, до които се достигна в рамките на отделните етапи (с изключение на четвърти етап), са представени в друга публикация на научния екип (Шишманова, П., Господинов, Ю., Парашкевова, Е., Корелов, К., 2017).

3. Добри практики на прилагане на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение

Проучването на добри практики е насочено към изследване опыта на другите и използване на техните достижения за постигане на собствени цели. В настоящия контекст натрупаните компетенции от различни обучителни институции относно приложението на съвременни методи в продължаващото обучение се използват като източник на новаторски идеи и потенциални възможности за подобряване качеството на предлаганото от СА „Д. А. Ценов“ продължаващо обучение. Проученият чуждестранен и национален опит показва добри резултати и нарастваща удовлетвореност от интерактивните методи на преподаване, реализирани чрез ИКТ. Този подход е актуален и практически приложим във всички степени на образованието и обучението, като особено активни са средните училища. Това е обяснимо предвид факта, че техните обучаеми са на по-малка възраст и с готовност се включват в предложените от учителите интерактивни дейности, а афинитетът на младите хора към модерните технологии допълнително стимулира и улеснява процеса. При обучението на възрастни (лица над 16 г.) са налице някои особености (Шишманова, 2015), но независимо от това практиката предлага множество добри примери за активно партньорство между обучаеми и преподаватели по време на учебния процес.

В „Ръководство за специалисти по подготовка на учители“ (Guide_Entrepreneurship_Education_2014_BG, 2014) са обобщени резултатите от две международни срещи на професионалисти в подготовката и обучението на учители по предприемачество. На тези форуми експертите в областта представят рамките и насоките на развитие на подобно обучение, а педагозите от обучаващите организации споделят своя опит относно приложението на конкретни методи, програми и проекти. Съобразно предмета на настоящото изследване са подбрани няколко примера, които представят различни форми на интерактивно обучение и конкретните начини на тяхната реализация:

- **Творческо задание** – Политехническият институт в Гуарда (Португалия) в бакалавърския си курс по основно образование, с акцент върху обучението по предприемачество, предвижда, студентите да представят проект по значим в дадената област проблем, който изисква от тях да извършват проучвания, да разсъждават и да прилагат компетентностите си за вземане на решения като граждани и професионалисти. Обучаемите са основните действащи лица в процеса, който предполага съвместна работа, а преподавателите само подпомагат разработването на проекта;
- **Интердисциплинарен подход в обучението с практическа реализация на проектната идея** – в Университетския колеж „Xios“ (Белгия) след стандартния етап на теоретична подготовка се провежда трансдисциплинарен работен форум, в който участват студенти от различни специалности. Те се разделят на групи по шест студента (независимо от специалността) и разработват проект за образование за устойчиво развитие. В деня на наставника проектът се представя пред аудитория. На завършващия етап от обучението студентите реализират на практика разработения от тях проект в избрано средно училище от областта;
- **Привличане на бивши студенти в обучението** – Университетът „Метрополитен“ в Суонзи, Южен Уелс, Великобритания прилага т.нар. „модел на постоянно преосмисляне“, който ангажира бивши възпитаници на университета при: изготвянето на програмата на специализираните курсове по предприемачество, прилагането ѝ в учебния процес и оценката на студентите от педагогическите специалности. Така бившите студенти, създали вече свой бизнес, подпомагат и наблюдават подготовката и развитието на настоящите студенти по предприемачество, с което допринасят за тяхната мотивация, актуалността

и динамиката на обучението, практическата му насоченост, своеобразното му контролиране и поддържането на постоянно и високо качество;

- **Съвместно обучение с представители на практиката (съвместна лекция)** – Бизнес училището в Руан (Франция) залага на иновативен подход, който по интересен начин съчетава две различни области – предприемачеството и изкуството. Темите по предприемачество се преподават в сътрудничество с местни и чуждестранни представители на изкуството. В курса всеки студент трябва да напише есе за връзката между тези две области, да създаде „предприемаческа история“, вдъхновена от абстрактна картина, и да изнесе урок по предприемачество като актьор. Целта е да бъде открита способността на всеки участник „да мисли извън рамките“, считано за изключително важна предприемаческа компетентност.

На страницата на Европейския портал за електронно правосъдие (European e-Justice Portal, 2016) са представени добри практики в обучението на юристи. Примерите покриват редица теми – от преценката на нуждата за обучение до неговата реализация и оценяване – и биха могли да се приложат при обучението и на други специалисти:

- **Използване на видеоконферентна връзка.** Представена е практиката на Испания, където този метод на обучение се определя като хибридна система – при обсъждането на реален казус, поставен от преподавателя, се използва практикуващ съдия в съда или гост-преподавател. Казусът е действително съдебно дело, развиващо се в реално време в местен съд. Чрез видеоконферентната връзка обучаемите имат достъп до заседанието на съда. В края на съдебното заседание се провежда дискусия между обучаемите и учителя по произтичащите от казуса материално-правни и процедурни въпроси. Аналогична е и практиката на Португалия, където видеоконферентната връзка може да се комбинира и с използването на специална електронна пощенска кутия, на която участниците могат да пращат своите въпроси, бележки, съображения и да получават отговори в реално време;
- **Обучение с приложение на пакет интерактивни методи (казус, учебен филм, мултимедийна презентация, ролева игра, дискусия).** Съдебният колеж за продължаващо обучение в Обединеното кралство провежда двудневни семинари „Правораздаване“, които включват кратки пленарни заседания и практическа работа на участниците в съотношение 20:80. За

практическите задачи курсистите са разделени в малки групи по шест човека, ръководени от опитен учител. Семинарът съдържа четири части. В първия модул формираните групи разглеждат и обсъждат различни сценарии на съдебно дело, представени на електронен носител и заснети с участието на професионални актьори. При втория модул всеки от участниците трябва да вземе решение или да произнесе устно съдебно решение (с продължителност пет минути), като преди това е попълнил въпросник, в който е обосновал оценката си за ситуацията. Всяко решение се записва на диск и целият материал се пуска отново за разглеждане от групата. Следва обратна информация към обучаемия от ръководителя на курса и от останалите участници относно неговото представяне, последвана от дискусия по предложеното съдебно решение и изводи за цялата група. В третата част се разглежда проблемът за стреса, на който са подложени съдиите при извършване на професионалната си дейност, като за целта съдия, преживял нервен срив, прави мултимедийна презентация пред аудиторията. Четвъртата част представлява симулация на съдебно заседание с участието на професионален адвокат, в което всеки обучаем в ролята си на съдия трябва да оцени и реши дадено съдебно дело. Отново се прави запис и обсъждане на представянето и взетото решение от конкретния участник.

- **Презентация, тренинг.** В Центъра за съдебно обучение в Нидерландия в края на двугодишна обучителна програма участниците трябва да представят заключителна презентация, в която нагледно да покажат и докажат овладените знания и умения. Идеята е не просто да преразкажат дейностите си по време на обучението, а да направят семинар по конкретните проблеми от тематиката на курса. Раздаването на сертификатите също представлява интерактивна дейност, осъществявана от самите обучаеми, които чрез кратки устни рецензии оценяват резултатите на колегите си и същевременно демонстрират повишените си компетенции в дадената област.

Националната практика в продължаващото обучение също предлага множество примери за приложението на интерактивните методи на преподаване, което доказва нарасналия интерес на всички участници към процеса на учене, както и високата му ефективност за стимулиране творческата активност и на обучаваните, и на техните преподаватели.

- **Приложението на филми в чуждоезиковото обучение.** Гледането на филми или откъси от тях е практика, често прила-

гана в обучението по чужди езици. С идеята да не бъде самоцелно гледане, а да концентрират вниманието на студентите и да подобрят знанията им по изучавания чужд език, преподаватели от департамент „Чужди езици и култури“ към Нов български университет (Шипчанов, 2013) прилагат два подхода – анализ на грешките в преводите на филмите и превод на подбрани пасажки от филми. Чрез тези дейности студентите придобиват професионални умения и увереност, че могат да правят добър превод, което допълнително ги мотивира за изучаване и усвояване на езика. В процеса на превода обучаемите изготвят потребителски речници в различни сфери на познанието, което подпомага работата и подобрява компетенциите им, а същевременно повишава и личната им култура. Гледането на филми като интерактивен метод на обучение може да има и интердисциплинарен аспект. Опитът на Професионалната гимназия по архитектура, строителство и геодезия – гр. Пловдив (ПГАСГ, 2013) показва възможностите за интеграция на учебни програми по различни учебни предмети. На открит урок в училището е представен учебен филм (придружен с презентация) за Шекспир и Шекспировия театър. Проведен съвместно от преподавателите по английски език и български език и литература (**съвместна лекция**), урокът има тройк ефект върху обучаваните – от една страна, той обогатява знанията на учениците за епохата на Шекспир, от друга – съдейства за подобряване на лексикалните им познания по английски език, а от трета – тренира и повишава уменията им да комуникират и на двата езика.

- **Лекция–демонстрация, ролеви игри, дискусия.** Търговско-промишлените палати в два региона със сродна структура на производството от Сърбия и България инициират и разработват проект VELPRO (Григорова & Коцева, 2012), в рамките на който е реализирано онлайн обучение за онлайн професионални обучители. Програмата на курса включва пет модула. Първоначално курсистите се запознават с обучителната платформа – системата Moodle, като за целта участват в демонстрация на възможностите за синхронна (конферентна връзка, споделяне и показване на екран) и асинхронна (форум, изпращане на съобщения и електронни писма) комуникация между тях и преподавателя. Следват задания и учебни дейности, които развиват компетентностите на бъдещите обучители относно възможностите на ИКТ и приложението им в онлайн обуче-

нието. По-нататък курсистите се обучават да създават самостоятелна учебна единица (урок) и да реализират онлайн обучение чрез Moodle. Тук ролята им се променя от курсисти на обучители. Работата им се оценява и от преподавателите, и от останалите колеги (които играят роля на обучаеми в техния курс). Всеки един от курсистите може да коментира и оценява работата на колегите си, съответно да получи бележки за своето представяне и ако е необходимо, да коригира учебните си материали.

- **Алтернативен подход при приложението на някои интерактивни методи в обучението (симулация, ролева игра, мултимедийна презентация).** В Медицинския университет в Пловдив (Петрова, Асенова, & Форева, 2010) е проведено анкетно проучване с цел определяне на отношението на специализантите към обучението, провеждано посредством реален пациент, симулиран пациент и мултимедийна презентация. Установява се, че най-предпочитано е ученето чрез присъствие на реален пациент, тъй като студентите се обучават в реална среда, а преподавателят е в ролята на консултант. Така с присъствието на трима субекти (пациент, студент и преподавател) в обучението се създава интензивна интеракция, която развива и усъвършенства професионалното клинично мислене и последващите действия. По-слаби са предпочитанията към обучение чрез мултимедийна презентация и чрез симулиран пациент, чиято роля изпълнява един от обучаемите. Като причина за това се посочва бинарната дейност с характерните две страни – преподавател и студент, която в сравнение с присъствието на реален пациент има по-ограничена интерактивност. Анкетното проучване е използвано и за установяване мотивацията за продължаващо обучение сред медицински специалисти (акушерки и медицински сестри), работещи в болничната и извънболничната помощ в Хасково и Кърджали (Торньова & Шопов, 2008). Повечето от анкетирания са посочили, че са участвали в специализации и квалификационни курсове и са били напълно удовлетворени от тематиката и прилаганите методи на обучение. По-голямата част от тях са споделили предпочитанията си към такива интерактивни методи като: ролеви игри, панелни дискусии, решаване на казуси и мозъчна атака, които в голяма степен са допринесли за трайно овладяване на новите знания и са ги мотивирали за продължаващо през целия трудов път обучение.

Споделените добри практики в обучението и постигнатите от представените институции цели разкриват високия потенциал на интерактивните методи на преподаване. Това е основание да бъде направена препоръка за още по-активното им приложение в учебния процес на ЦСФО и ЦПО при Стопанската академия, като се разнообразява портфолиото от използвани интерактивни методи и се увеличава броят на дисциплините, в които те се прилагат.

4. Анализ на резултатите от апробацията на добри практики и учебни методи

На основата на проучените теория и добри практики относно приложението на интерактивните методи на преподаване се извърши апробация на някои от тях в продължаващото обучение на Стопанската академия. Поради времевото ограничение на настоящото изследване и специфичния учебен график на Академията (семестриално разпределение, заетост на студенти и преподаватели, използваемост на аудиторния фонд), не са представени всички, провеждани в ЦСФО и ЦПО, курсове и специализации.

Съобразно текущите към момента на изследването курсове и специализации, бяха подбрани четири от тях с различна тематика и възможности за приложение на интерактивните методи на преподаване – курс по компютърна грамотност, курс по немски език 1 ниво, модул „Парични средства и касови операции“ и модул „Мотивация на индивида в организацията“. В тях се апробираха няколко добри практики и учебни методи – проблемна лекция, лекция–пресконференция, ролеви игри, дискусия (на базата на учебен филм), използване на интерактивен уебсайт. Изброените методи са заимствани от практиката на представени по-горе наши и чуждестранни образователни и обучителни институции⁴. В допълнение, в модула за мотивация на персонала е апробиран метод на преподаване чрез лекция–провокация.

След извършената апробация бяха подготвени два въпросника (за обучаемите и за преподавателите) с оглед изготвяне на последваща оценка на приложените нови за курсистите интерактивни методи на преподаване. Целта е, след анализ на попълнените анкети и формулиране на съответните изводи да се направят препоръки за актуализация и

---

⁴ Нов български университет; Медицински университет – Пловдив, Професионална гимназия по архитектура, строителство и геодезия – Пловдив, Търговско-промишлена палата, Политехнически институт в Гуарда (Португалия), Съдебен колеж за продължаващо обучение в Обединеното кралство, Център за съдебно обучение в Нидерландия.

усъвършенстване на съществуващите учебни методи в продължаващото обучение в Стопанската академия.

Проучването обхваща 4 преподаватели и 35 обучаващи се. Анкетната карта за преподавателите включва общо 9 въпроса, а за обучаемите – 8. Включените въпроси са от различен тип: дихотомни въпроси, ликертова скала, семантично диференциални въпроси. Анкетната карта е тествана от пет представители на обучаемите и от двама представители на преподавателите в продължаващото обучение. В резултат на апробацията анкетните карти са прецизирани и окончателно дефинирани като структура и съдържание. Проучването е проведено в периодите м. април 2016 г. – м. юни 2016 г. и м. септември 2016 г. – м. октомври 2016 г.

Получените анкетни карти на респондентите са анализирани посредством статистически методи за анализ на структури, едномерни разпределения, темпорална групировка, графичен метод и други. За обработката на данните е използван MS Excel 2016.

4.1. Анализ на резултатите от проучването сред преподавателите

В допитването до преподавателите са включени респонденти от различни области на науката (езикознание, информатика, икономика), покриващи някои от основните ключови компетентности, заложен в Европейската рамка на ключовите компетентности – общуване на чужд език, дигитална компетентност, умения за учене, инициативност и предприемачество.

Предвид спецификата на отделните теми в обученията, анкетираните са се възползвали от дадената им възможност и не са посочили конкретна учебна тема, в която са апробирани новите методи. Това означава, че получените отговори от допитването се отнасят за целия курс на обучението.

За да се подготви адекватна база за сравнение и анализ, един от първите въпроси в анкетната карта цели да установи обичайно използваните от учителя в съответния курс/модул интерактивни методи на преподаване. Данните показват, че най-разпространена е мултимедийната презентация – 100% от преподавателите разчитат на този аудио-визуален подход в работата си с обучаваните (табл. 1). Значителна част от респондентите (75%) провокират активността на курсистите с възлагане на творчески задания или решаване на казуси по даден проблем. По-слабо приложение (50% от анкетираните) намират лекциите, провеждани в диалогова или дискуссионна форма, както и чрез визуализация

посредством схеми, графики, диаграми и пр. Единични са случаите (25%), в които се използват проблемна лекция, мозъчна атака, тренинги, „дърво на решенията“. Останалата част от предложените методи на преподаване към настоящия момент не са намерили приложение в разглежданите курсове.

Представените резултати показват, че в продължаващото обучение в Стопанската академия се използват сравнително разнообразни интерактивни методи на преподаване, но само три от тях намират по-широко приложение в учебния процес. Обучението се осъществява предимно чрез мултимедийни презентации, утвърдили се като един от най-масово прилаганите начини на преподаване в съвременните условия. Именно поради това той започва да придобива рутинен характер и за да съхрани безспорните си достойнства, трябва да бъде модернизирани чрез засилване на интерактивните елементи в презентациите, включване на различни мултимедийни приложения, комбиниране с други интерактивни методи на преподаване и пр.

Таблица 1

Използвани интерактивни методи в продължаващото обучение

Мултимедийна презентация	4	100,00%
Творческо задание	3	75,00%
Казус (кейс-метод)	3	75,00%
Лекция – визуализация	2	50,00%
Лекция – диалог	2	50,00%
Дискусия	2	50,00%
Проблемна лекция	1	25,00%
Тренинг	1	25,00%
„Дърво на решенията“	1	25,00%
„Мозъчна атака“	1	25,00%
Лекция – провокация	0	0,00%
Съвместна лекция	0	0,00%
Лекция „пресконференция“	0	0,00%
Лекция – консултация	0	0,00%
Гледане и обсъждане на видеофилм	0	0,00%
Игри	0	0,00%
Работа по проект	0	0,00%
Други	0	0,00%

Забележка: Сумата от относителните дялове на получените отговори е над 100%, тъй като респондентите са посочили повече от един отговор.

Високата приложимост на творческите задания и казусите в учебната работа стимулира креативността на обучаемите, което при подходящо съчетаване с предимствата на мултимедийната презентация би имало добър синергичен ефект върху цялостния процес на обучение.

Ограниченото приложение на другите интерактивни методи като дискусия, проблемна лекция, мозъчна атака и пр. и останалите, които не са намерили място в учебния процес по разглежданите дисциплини, показват недостатъчна използваемост на капацитета на интерактивните методи и сравнително по-бавен процес на трансформация към новите характеристики на образованието и обучението, заложен в европейските и националните планови документи. Съобразно проучените добри практики могат да се направят препоръки за използване и на такива методи като: приложение на филми в обучението по чужди езици, организиране на съвместни лекции с представители на бизнеса по практически ориентирани дисциплини и модули, както и засилване на интердисциплинарността в продължаващото обучение и комплексно (пакетно) прилагане на няколко интерактивни метода в преподаването.

Успешната реализация на интерактивните методи изисква адекватно техническо оборудване. По отношение на основните технически средства, използвани съобразно тематиката на курса/модула в продължаващото обучение в Стопанската академия, резултатите в Таблица 2 разкриват, че най-активно приложение имат компютрите и мултимедийните проектори (100%), следвани от традиционната черна/бяла дъска (75%). Като тяхна алтернатива за представяне на информация се използва и флипчартът, но неговото приложение е твърде ограничено (25%) в рамките на анализирани обучения. Използването на касетофон е характерно предимно за потребностите на чуждоезиковото обучение (25%). Липсата на интерактивна дъска в залите на ЦСФО и ЦПО ограничава възможностите за използване на нейната богата функционалност, но при необходимост част от занятията се провеждат в Учебен корпус „Запад“ на Академията, където е инсталирано такова аудио-визуално устройство.

Както става ясно, наличното техническо оборудване, с малки изключения, отговаря на потребностите на продължаващото обучение в Стопанската академия. С разполагаемите компютри и мултимедии се създават предпоставки за провеждане на ефективен учебен процес, съобразен със съвременните изисквания и с нуждите на участниците в него. Наред с модерните технологии се използват и добре познати традиционни средства, в съответствие със спецификата на отделните курсове, дисциплини и модули, което подпомага обучаемите в усвояването на новите знания. Едновременното използване на различни технически

средства, чрез обединяване на техните положителни страни и взаимно неутрализиране на недостатъците, допринася за доброто качество на обучението. Съществуващите понастоящем тесни места в осигуряването на техническото оборудване всъщност определят направленията за модернизация и разширяване на материално-техническата база, респ. за усъвършенстване на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение, предлагано от Академията.

Таблица 2

Използвани технически средства в продължаващото обучение

Компютър	4	100,00%
Мултимедия	4	100,00%
Черна дъска	3	75,00%
Флипчарт	1	25,00%
Касетофон	1	25,00%
Интерактивна дъска	0	0,00%

Забележка: Сумата от относителните дялове на получените отговори е над 100%, тъй като респондентите са посочили повече от един отговор.

Освен с техническите средства, качеството и ефективността на учебния процес са свързани и с човешкия фактор. В този смисъл са важни отношението и обективната преценка на преподавателите относно ролята на интерактивните методи в процеса на преподаване и ползите за съответните групи обучаеми. Във връзка с това заслужават внимание въпросите, свързани с приноса на тези методи за достъпността на преподавания учебен материал, лекотата на усвояване и запаметяване на новото знание, стимулите за обучение.

Приложените еднофакторен анализ и анализ на структури разкриват, че всички анкетираните преподаватели (100%) дават много висока оценка на ролята на интерактивните методи за доброто възприемане на материала от обучаемите – табл. 3. Няма неудовлетворителни отговори, нито колебание в преценката на респондентите. Те са единодушни и категорични в мнението си, че в сравнение с традиционните методи на преподаване, прилаганите интерактивни подходи правят учебния материал достъпен и разбираем за обучаемите, те по-лесно усвояват и запаметяват новата информация и с желание се включват в учебния процес.

Отговорите на анкетираните са доказателство за явните достойнства на интерактивните методи на преподаване, което ги прави предпочитани в учебния процес. Те го улесняват и разнообразяват, активират отношението на обучаемите към него и съдействат за формирането на трайни знания. Това означава, че прилаганите интерактивни методи в

ЦСФО и ЦПО към Стопанската академия трябва да се развиват и усъвършенстват, да се обогатява тяхната структура, да се иновира и разширява наличната материално-техническа база, чрез която те се реализират, за да се постигне максимална удовлетвореност на потребителите и висока ефективност за обучаващата организация.

Таблица 3

Предимства на интерактивните методи на преподаване

Учебният материал става по-достъпен и разбираем		
да	4	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	4	100,00%
Лесно се усвоява и запомня новата информация		
да	4	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	4	100,00%
Обучението става по-интересно и приятно		
да	4	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	4	100,00%

Забележка: Сумата от относителните дялове на получените отговори е над 100%, тъй като респондентите са посочили повече от един отговор.

Преките впечатления на преподавателите за отношението на обучаемите към прилаганите интерактивни методи на преподаване също са изцяло положителни (100% от респондентите). Според преценката на обучителите тези методи се харесват от курсистите/специализантите и не само че не ги притесняват, но и стимулират тяхната активност в учебния процес. Данните са представени в Таблица 4.

Таблица 4

Отношение на обучаемите към интерактивните методи на преподаване

Много им допадат	4	100,00%
Малко ги притесняват	0	0,00%
Предпочитат да бъдат пасивни слушатели	0	0,00%
Не мога да преценя	0	0,00%
общо	4	100,00%

Категоричното мнение на преподавателите за положителното отношение на обучаемите към интерактивните методи на преподаване разкрива големия им потенциал за усъвършенстването на продължаващото обучение в Стопанската академия. Тези методи повишават интереса и мотивацията на участниците, което прави учебния процес по-пълноценен, а придобитите знания – полезни и устойчиви. Резултатите от допитването са показателни за това, че обучението в ЦСФО и ЦПО се развива в правилната посока, като акцентът трябва да бъде върху по-нататъшното усъвършенстване на методите и техниките на обучение и по-интензивното им внедряване във всички организирани курсове и специализации с цел високо качество на преподаването и нарастване привлекателността на предлаганите обучителни услуги.

Положителното отношение към интерактивните методи на преподаване е основание за търсене на нови, подходящи и интересни подходи на учебна работа с курсистите и специализантите. За целта в посочените групи бяха апробирани шест нови за обучаемите интерактивни методи на преподаване. Двама от анкетираните преподаватели (50%) в две от дисциплините са провели лекция-пресконференция. Пак в същите дисциплини, както и в останалите три курса, са изнесени лекция-провокация и проблемна лекция, проведени са обучения под формата на дискусии и игри, а в чуждоезиковия курс е използван интерактивен уеб сайт на основата на платформата Moodle. Други методи, предложени като възможни отговори на въпроса, не са използвани. Информацията е представена в Таблица 5.

Резултатите от апробацията разкриват добри потенциални възможности на продължаващото обучение в СА „Д. А. Ценов“ за въвеждане на нови интерактивни методи на преподаване и за обогатяване на палитрата от иновативни подходи за обучение. Отчетеният интерес на курсистите към нетрадиционните лекции под формата на пресконференция, провокация или проблемна ситуация е свидетелство за стремежа на преподавателите и желанието на обучаемите, сами да достигат до новото знание (по пътя на изследването, чрез собствен опит или решаването на конкретен практически проблем). Наред с това приложението на модернизирани варианти на някои познати интерактивни методи като дискусии, ролеви игри и мултимедийни презентации не само че е полезно за обучението, но е и доказателство за последователността и приемствеността в използваните методи, както и пример за гъвкавост и иновативност на преподаването. Така създадените условия за развитие на продължаващото обучение (материално-техническа база, информационни ресурси, човешки капитал) са сериозна предпоставка за него-

вото усъвършенстване и развитие в съответствие със заложените стратегически и оперативни цели на висшето училище.

Таблица 5

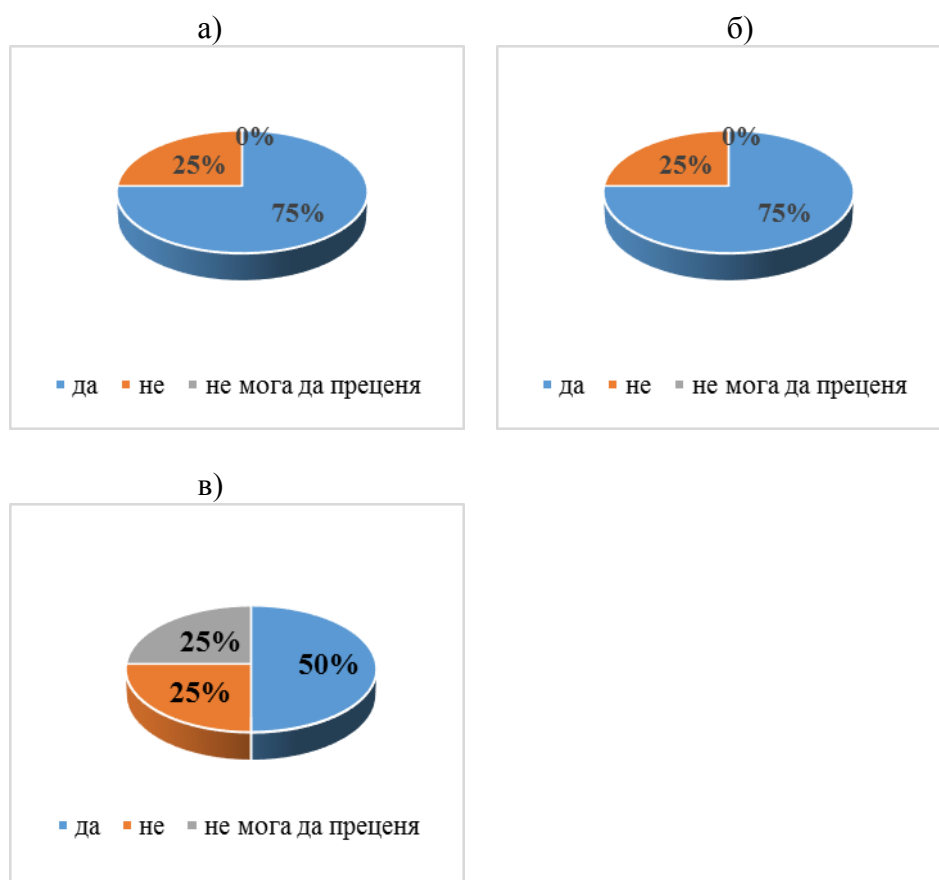
Апробирани интерактивни методи на преподаване в ЦСФО и ЦПО

Лекция „пресконференция“	2	50,00%
Проблемна лекция	1	25,00%
Лекция – провокация	1	25,00%
Дискусия	1	25,00%
Игри	1	25,00%
Интерактивен уеб сайт	1	25,00%
Съвместна лекция	0	0,00%
Лекция – визуализация	0	0,00%
Лекция – диалог	0	0,00%
Лекция – консултация	0	0,00%
Творческо задание	0	0,00%
„Мозъчна атака“	0	0,00%
Гледане и обсъждане на видеофилм	0	0,00%
Казус (кейс-метод)	0	0,00%
Работа по проект	0	0,00%
Тренинг	0	0,00%
„Дърво на решенията“	0	0,00%
Други	0	0,00%

Забележка: Сумата от относителните дялове на получените отговори е над 100%, тъй като респондентите са посочили повече от един отговор.

По-нататък изследването се насочва към преценката на преподавателите относно приноса на новите интерактивни методи за формирането на определени умения у обучаемите. Резултатите показват пълната убеденост на обучаващите (100%), че апробираните интерактивни методи са съдействали за формиране на умения за работа с учебна и професионална информация у техните възпитаници. По отношение приноса на използваните методи за създаване на умения за анализ на даден проблем/ситуация и вземане на решения, трима от преподавателите (75%) смятат, че резултатът е налице, а един (25%) е на мнение, че това все още не е постигнато (фиг. 1а). Друг отговор, насочен към формираните у обучаемите умения за публично представяне на информация пред аудитория, представя сходна ситуация (фиг. 1б) – три четвърти от респондентите (75%) определят, че благодарение на апробираните методи курсистите/специализантите могат успешно да се справят с презентация

пред публика, докато 25% имат резерви в това отношение и са дали отрицателен отговор. По отношение на ролята на апробираните методи за формирането на умения за аргументация и отстояване на собствено мнение, анкетираните се разделят на три групи (фиг. 1в) – 50% от тях дават утвърдителен отговор; 25% – отрицателен, а останалите 25% се колебаят. Последният отговор касае създаването на умения за само-анализ и самооценка у обучаемите. Тук всички респонденти (100%) са на мнение, че приложените иновативни методи са благоприятствали формирането на подобни умения у участниците и те са в състояние да правят анализ и оценяват собствената си работа.

Фигура 1. Принос на апробираните интерактивни методи за формиране на определени умения у обучаемите

Преценката на преподавателите разкрива, че апробираните интерактивни методи на преподаване съдействат за формиране у обучаемите на редица умения и компетенции, насочени към усъвършен-

стване на техните професионални и лични качества. Благодарение на използваните иновативни методи курсистите/специализанти се научават да работят с различни видове информация, бързо да я анализират и обобщават, да предлагат мотивирани решения, да се представят пред аудитория и обективно да оценяват собствените си постижения. Представените ползи доказват смисъла и адаптивността на добрите практики в областта на интерактивните методи на преподаване и стимулират желанието за споделяне на знания и опит сред представителите на различните обучаващи организации. Успешно апробираните интерактивни методи в ЦСФО и ЦПО могат да се използват за актуализиране и разширяване на съвкупността от методи, подходи и техники на преподаване и за увеличаване броя на дисциплините, които ги прилагат, при това не само в продължаващото обучение, но и в цялостната учебна дейност на Стопанската академия. Формираната база от данни с добри практики в приложението на интерактивните методи на преподаване и нейната перманентна актуализация ще стимулират иновациите в учебния процес и ще отговорят в по-голяма степен на потребностите на обучаемите съобразно изискванията на пазарната среда.

Наред с посочените ползи, апробираните интерактивни методи на преподаване имат пряк положителен ефект върху конкретната аудиторна/практическа работа на курсистите/специализанти по време на тяхното обучение. Данните от Таблица 6 показват, че 100% от преподавателите споделят това мнение.

Таблица 6

Принос на интерактивните методи в пряката аудиторна/практическа работа на обучаемите

да	4	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	4	100,00%

Изводът, който се налага тук, е, че разглежданите интерактивни методи в продължаващото обучение, наред с признатия им дългосрочен ефект, съдействат за постигането и на краткосрочни учебни цели. Те подпомагат обучаемите в текущата им работа по търсене и представяне на информация по дадена тема, решаване на казуси, изпълнение на екипни задачи и пр. Поради това тези методи трябва да бъдат интензивно развивани и творчески прилагани (съобразно спецификата на конкретната дисциплина, курс и учебна тематика) и да станат основен

приоритет на преподавателите, ръководствата на центровете и на висшето училище като цяло.

4.2. Анализ на резултатите от проучването сред курсистите

Както при проучването сред преподавателите, така и сред курсистите липсва конкретизиране на учебната тема, въпреки че е предоставена такава възможност. Поради това може да се смята, че получените отговори се отнасят за учебните практики и методи, които се използват за всички учебни теми от съответния курс на продължаващото обучение.

По време на изследването се установи, че има голямо разнообразие от използвани интерактивни методи в продължаващото обучение в съществуващите структури на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов. Резултатите от проведеното проучване сред курсистите показват, че най-широко използвани (над 30%) са методът „дискусия“, следван от „лекция – диалог“, „лекция – визуализация“ и „мултимедийна презентация“. За тези методи е характерна широката им употреба в продължаващото обучение. Между 10% и 20% от анкетираните са посочили употребата на методи като: „проблемна лекция“, „съвместна лекция“, „казус“, „творческо задание“ и „лекция – провокация“. Под 10% от респондентите са отговорили, че по време на тяхното обучение са използвани методи като „лекция – консултация“, „лекция – пресконференция“, „гледане и обсъждане на видеофилм“, „игри“ и „тренинг“. Методите „работа по проект“, „дърво на решенията“ и „мозъчна атака“ не присъстват сред отговорите на анкетираните, което показва, че не са били използвани в нито един от курсовете (вж. Таблица 7).

Данните показват, че най-широко използвани в продължаващото обучение в СА „Д. А. Ценов“ са дискуссионните интерактивни методи (дискусия и лекция – диалог) и методите, които са базирани на употребата на ИКТ (мултимедийна презентация и лекция – визуализация). С оглед на това, че акцентът при съвременните интерактивни методи се поставя върху активното взаимодействие между преподавател и обучаем, използването на ИКТ в образователния процес не само че е подходящ инструмент, който подпомага това взаимодействие, но се превръща в задължително условие за постигане на високо качество и резултатност на обучението. Както се вижда и от проучването, използването на мултимедийна презентация е застъпено сред около 35% от респондентите, което показва широката употреба на ИКТ в интерактивното преподаване и учене.

Таблица 7

Интерактивни методи, използвани в обучението на анкетираните

Дискусия	25	71,43%
Лекция – диалог	24	68,57%
Лекция – визуализация	16	45,71%
Мултимедийна презентация	12	34,29%
Проблемна лекция	6	17,14%
Съвместна лекция	6	17,14%
Казус (кейс-метод)	6	17,14%
Творческо задание	5	14,29%
Лекция – провокация	4	11,43%
Лекция – консултация	3	8,57%
Лекция „пресконференция“	2	5,71%
Гледане и обсъждане на видеофилм	2	5,71%
Игри	2	5,71%
Тренинг	2	5,71%
Работа по проект	0	0,00%
„Дърво на решенията“	0	0,00%
„Мозъчна атака“	0	0,00%
Други	0	0,00%

Забележка: Сумата от относителните дялове на получените отговори е над 100%, тъй като респондентите са посочили повече от един отговор.

Изследването разкрива също и богат набор от използвани технически средства. Резултатите показват, че най-често са прилагани техническите средства „мултимедия“ (100%) и „компютър“ (91,43%). По-слабо е приложението на черна дъска, интерактивна дъска, касетофон и флипчарт (вж. Таблица 8).

Таблица 8

Технически средства, използвани по време на обучението

Мултимедия	35	100,00%
Компютър	32	91,43%
Черна дъска	5	14,29%
Интерактивна дъска	4	11,43%
Касетофон	3	8,57%
Флипчарт	2	5,71%

Забележка: Сумата от относителните дялове на получените отговори е над 100%, тъй като респондентите са посочили повече от един отговор.

От таблицата става ясно, че в курсовете за продължаващо обучение се използват различни технически средства в зависимост от спецификите на всеки от тях. Резултатите разкриват, че приложението на ИКТ в интерактивното обучение се е превърнало в задължителен елемент, тъй като мултимедията се среща като техническо средство при 100% от анкетиранияте участници, а компютърът – при 91,43%. Това е разбираемо поради възможността за визуализация на учебното съдържание и достъпността на учебния материал. На тази основа може да се твърди, че ИКТ са се превърнали във важна предпоставка за ефективно приложение на интерактивните методи в продължаващото обучение, не само защото улесняват процеса на обучение, но и поради факта, че са в непосредствена близост до съвременните интереси и среда на повечето от обучаемите. Това обуславя нуждата от внедряването на съвременни технологии във всички структури, предлагащи образователни и обучителни услуги.

Проучването показва също какви, според анкетиранияте, са предимствата на прилаганите интерактивни методи на преподаване, на базата на сравнението им с традиционните подходи. Изследва се как респондентите възприемат апробираните интерактивни методи в сравнение с традиционния начин на преподаване на учебния материал. Целта е да се установи дали той е станал по-достъпен и разбираем, как се усвоява и запомня новата информация, както и да се покаже дали самото обучение става по-интересно и приятно.

Според резултатите респондентите отговарят единодушно (100%), че благодарение на приложените интерактивни методи учебният материал става по-достъпен и разбираем. Също така анкетиранияте смятат, че чрез използваните методи са започнали да усвояват и запомнят по-лесно новата информация и обучението е станало по-приятно и интересно. Всички анкетирани са положително настроени към интерактивните методи и нито един не определя използвания начин на обучение като неподходящ от гледна точка на достъпността на материала, възприемането на информацията и интереса към обучението (вж. Таблица 9).

Направеният анализ на отговорите на въпроса показва, че интерактивните методи са по-ефективни и се предпочитат пред традиционния подход. Това е показателно за тяхната роля в обучителния процес и за необходимостта от по-активното им внедряване във всички видове и форми на обучение в Стопанската академия.

Таблица 9

Предимства на интерактивните методи на преподаване в сравнение с традиционните подходи на обучение

Учебният материал става по-достъпен и разбираем		
да	35	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	35	100,00%
Лесно се усвоява и запомня новата информация		
да	35	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	35	100,00%
Обучението става по-интересно и приятно		
да	35	100,00%
не	0	0,00%
не мога да преценя	0	0,00%
общо	35	100,00%

Друг важен аспект от настоящото изследване е да се проучи какво е отношението на обучаемите към интерактивните методи в образователния процес. За тази цел бе потърсено мнението на обучаемите относно това, как възприемат възможността да бъдат активна част от обучението като комуникират с преподавателя и останалите курсисти. Резултатите показват, че преобладаващата част от респондентите (88,57%) смятат възможността да участват активно в учебния процес чрез комуникация с преподавателя и останалите курсисти за добра и много им допада. Друга част (5,71%) имат притеснения относно конкретния начин на преподаване, тъй като може би им липсва увереност и не могат да се приспособят към този подход. Останалите (5,71%) са предпочели да бъдат пасивни слушатели, защото вероятно предпочитат стандартния метод на преподаване чрез лекция (вж. Фигура 2)

Без съмнение голямата част от респондентите възприемат позитивно идеята да бъдат активни участници в обучението, като се включат ефективно в комуникацията със своите преподаватели и останалите курсисти. Това показва, че повечето обучавани харесват възможността да имат дейна роля в учебния процес и в комуникация с останалите участници да достигат до нужните им знания и компетенции. Останалата по-малка част от анкетираните се притеснява или не одобрява интерактивния подход, което извежда на преден план ролята на преподавателя.

Той трябва да намери подходящ начин да ги стимулира за участие или (ако е необходимо) да им възложи индивидуални задачи, за да могат да реализират лични ползи от обучението. Като цяло, с напредването на технологиите и увеличаването на информацията интерактивността става иманентна характеристика на учебния процес и обучаваните постепенно се адаптират към тези промени, което не изключва приложението на диференциран подход предвид различната възраст и възможности на участниците.

Фигура 2. Отношение на обучаемите към интерактивните методи на преподаване

За да се установи ефективността на учебния процес и доколко е успешно апробирането на интерактивните методи, към курсистите са зададени уточняващи въпроси. Целта на последните е да се проучи мнението на обучаемите относно това, дали приложените интерактивни методи в преподаването са подобрили/формирали уменията им за:

- работа с учебна и професионална информация;
- анализиране на проблем или ситуация и вземане на решения;
- публично представяне на информация пред аудитория;
- аргументация и отстояване на собствено мнение;
- самоанализ и самооценка.

Резултатите от първия въпрос (фиг. 3а) показват, че преобладаващата част от респондентите (97%) са подобрили, респективно формирали, умения за работа с учебна и професионална информация чрез апробираните интерактивни методи. Също така, 97% от анкетираните са на мнение, че приложеният подход подобрява техните възможности за анализиране на дадена ситуация и вземане на решение (фиг. 3б). Под 3% от участниците са отговорили, че не могат да преценят постиженията си

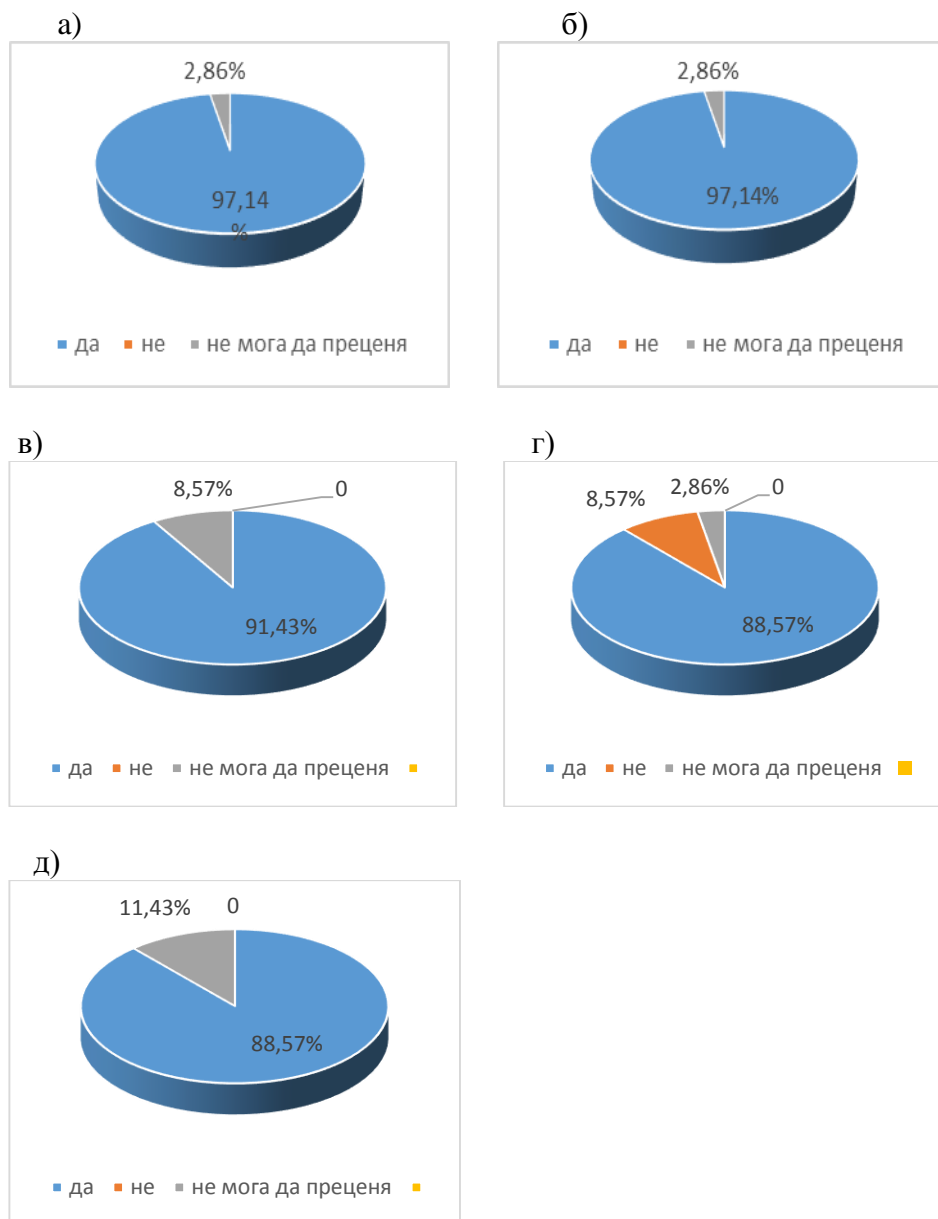

в тези две направления, вероятно защото продължителността на курса не е била достатъчна, те да се убедят в постигнатите ефекти.

Получените данни за третия въпрос (фиг. 3в) също касаят по-голямата част от респондентите (91,43%) и показват, че приложените нови интерактивни методи в преподаването са подобрили уменията им за публично представяне на информация пред аудитория. По-малко от 10% е групата на тези, които нямат категорично становище по тази част от въпроса.

Информацията за следващите два въпроса (фиг. 3г и фиг. 3д) показва, че за доминиращата част от респондентите (88,57%) интерактивните методи в преподаването са оказали положително влияние върху способностите им за аргументация и отстояване на собствено мнение, както и върху възможността да се самоанализират и самооценяват. При създаването на умения за аргументация и отстояване на собствено мнение е единственият случай, където част от респондентите (8,57%) са представили отрицателно становище, т.е. те смятат, че интерактивният подход не е успял да формира или подобри уменията в тази посока. Останалите участници (2,86%) не могат да направят точна преценка за характера на въздействието. Що се отнася за придобиването на умения за самоанализ и самооценка (фиг. 3д), курсистите не са изразили негативни мнения, но 11,43% от запитаните се колебаят в преценката си, дали апробираните интерактивни методи са оказали положително влияние върху способността им за самоанализ и самооценка или не.

Обобщените резултати по този въпрос показват, че преобладава положителното отношение към интерактивните методи на преподаване като подход, който развива уменията на курсистите за ползване на информация; способности за анализ, обобщения и вземане на решения; формиране и отстояване на мнение, презентация и самооценка. Различната базова подготовка и индивидуалните възможности на обучаемите са причина и за други мнения по въпроса, повечето от които са положителни, но не дават ясна представа за получените ефекти от обучението. Те, заедно с онази част от респондентите, които са дали отрицателен отговор, дават основание да бъдат преразгледани използваните методи и техники на учене и да се увеличат задачите (дейностите), трениращи посочените умения. Всичко това не само че не омаловажава ролята на апробираните методи, но и разкрива необходимостта от по-активното им приложение в учебния процес като фактор за формиране на нужните умения и за повишаване мотивацията и удовлетвореността на участниците.

Фигура 3. Принос на апробираните интерактивни методи за формиране на определени умения у курсистите

В настоящото изследване се разкрива и доколко апробираните интерактивни методи в преподаването са подпомогнали индивидуалната работа на курсистите по време на курса/специализацията. Анкетираните участници масово (94,29%) са дали утвърдителен отговор в подкрепа на положителния ефект от използването на интерактивните методи за под-

помагане на индивидуалната им работа, а останалите 5,71% от респондентите не са сигурни в преценката си (вж. Фигура 4).

Фигура 4. Принос на интерактивните методи в пряката аудиторна/практическа работа на обучаемите

Направеният анализ показва, че приложението на интерактивни методи в преподаването подпомага индивидуалната работа на курсистите по време на обучението. Чрез самостоятелно или екипно изпълнение на конкретни задачи в учебните занятия участниците по-добре възприемат преподавания материал и трайно го запаметяват. Това дава основание да се смята, че независимо от наблюдаваните колебания, тези методи ще продължават да навлизат в учебния процес и все по-категорично ще определят посоката на развитие на продължаващото обучение в Стопанската академия. Благодарение на интерактивните методи на преподаване то ще става по-иновативно, гъвкаво и достъпно, а с това – и по-привлекателно за потенциалните обучаеми.

В заключение може да се каже, че за да се поддържа високо качество на продължаващото обучение, обучавашите трябва да предприемат сериозен ангажимент за осъвременяване на разработваните от тях учебни материали, които да бъдат достъпни и да могат да се адаптират към нуждите на различните категории обучаеми. Аналогичен трябва да бъде подходът и при избора на методи на преподаване, което да стимулира обучаемите за активно участие в учебния процес. Преходът от традиционни към иновативни методи на преподаване, които се харесват от обучаемите, спомага за възприемане и разбиране на преподавания материал и като цяло повишава удовлетвореността от обучението.

5. Обобщения и изводи

Резултатите от направеното проучване дава основание да бъдат направени няколко важни изводи и обобщения:

1. Прилагането на интерактивните методи за преподаване е основа за постигане на по-добри резултати в продължаващото обучение, за натрупване на трайни знания и за улеснено възприемане на учебния материал.

2. Навлизането на съвременните ИКТ в обучителния процес безспорно е предизвикателство пред обучаващите, които бързо трябва да се адаптират към новите методи на преподаване.

3. Мотивираността и включването в различни обучителни курсове сред обучаемите расте, когато се използват разнообразни, съвременни и иновативни методи за преподаване.

4. Диверсификацията на прилаганите интерактивни методи в продължаващото обучение изисква изследване на тяхната ефективност върху обучаеми с различен социален, образователен и възрастов профил, за да могат тези методи да бъдат клъстеризирани спрямо отделните групи и техните образователни потребности.

5. Включването на мерки за обучение на обучаващите в областта на прилагането на интерактивни методи за преподаване, използване на високотехнологични ИКТ в продължаващото обучение и подпомагането на изграждане на адекватна образователна инфраструктура трябва да бъдат част от мерките, свързани с развитието на образователните институции и развитието на човешките ресурси в България. Това на практика означава, че е необходимо да се провежда подходяща национална политика, която да отговаря на потребностите на образователните институции, ангажирани с продължаващо обучение.

6. Разработване на различни дидактически ръководства, методически указания и други, които да дават насоки за приложимостта на интерактивните методи към различните курсове в продължаващото обучение са мерки, които съществено биха повишили качеството на преподаване и степента на усвояване на нови знания от обучаващите се.

Заклучение

Настоящата разработка е провокирана от все по-нарастващото в съвременните условия значение на професионалното образование и обучение (ПОО) за повишаване качеството на човешките ресурси и тяхното по-успешно реализиране на пазара на труда. Систематизирайки основните положения, цели, концепции, принципи и водещи национални

и международни стратегии, на преден план се поставя продължаващото професионално обучение (ППО), имащо за цел да обслужи реалните потребности на тези, които вече са преминали през определен етап на формално образование и които имат необходимост от подобряване на своите професионални знания и умения и/или придобиване на нови. Използваните методи на преподаване са от ключово значение за успеха на обучението – те имат пряко отношение към мотивацията на обучаемите, поддържането на техния интерес, степента на усвояване на знанията, общата им удовлетвореност и т.н. В това отношение интерактивните методи на преподаване, в т.ч. използването на информационните и комуникационните технологии, предлагат редица предимства пред традиционните методи, което ги прави предпочитани в продължаващото обучение.

Анализът води до извода, че постигането на високо качество в продължаващото обучение изисква, то да бъде осъществявано от висококвалифицирани преподавателски кадри, прилагащи съвременни методи на обучение, базирани на модерна материално-техническа и информационна база. Самото обучение следва да е организирано в различни форми, съобразени с личната и професионалната ангажираност на обучаемите.

В рамките на изследването са проучени и критично анализирани 11 добри практики на различни обучителни институции от страната и чужбина по прилагане на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение.

Стопанска академия „Д. А. Ценов“, чрез своите Център за професионално обучение и Център за следдипломно и факултативно обучение, е доставчик на продължаващо обучение. Някои от проучените добри практики и учебни методи – проблемна лекция, лекция–преконференция, лекция–провокация, ролеви игри, дискусия (на базата на учебен филм), използване на интерактивен уебсайт – се апробираха в продължаващото обучение в Академията. Анализът на проведеното емпирично изследване сред респондентите (обучители и обучаеми) доведе до извода, че приложението на интерактивни методи в преподаването подпомага работата на курсистите по време на обучението. Чрез самостоятелно или екипно изпълнение на конкретни задачи в учебните занятия участниците по-добре възприемат преподавания материал и трайно го запаметяват, а това води до повишаване удовлетвореността от обучението. Поради това тези методи трябва да бъдат интензивно развивани и творчески прилагани (съобразно спецификата на конкретната дисциплина, курс и учебна тематика) и да станат основен приоритет на

преподавателите, ръководствата на центровете и на Висшето училище като цяло.

Използвани източници

- (2013). Свалено от ПГАСГ: <http://www.pgsag-plovdiv.com/gallery/view/26/Otkrit-urok-po-Angliiski-ezik-i-Balgarski-ezik-i-literatura.htm>
- (2016). Retrieved from European e-Justice Portal: <https://e-justice.europa.eu/home.do?plang=bg&action=home>
- CEDEFOP. (16 Април 2017 г.). Свалено от Европейски център за развитие на професионалното обучение: <http://www.cedefop.europa.eu/bg>
- UNESCO. (5–9 October 1998). World Conference on Higher Education - Higher Education in the Twenty-first Century Vision and Action., *Volume I*, стр. 136. Paris.
- Атанасова, Н. (2011). *Интерактивните методи на обучение в началния етап на СОУ*. Пловдив: Дисертационно изследване.
- Божилова, В. (2015). Интерактивността в университетското образование и обучение. *ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“*, 108, стр. 5.
- Григорова, А., & Коцева, М. (31 май-1 юни 2012 г.). Иновативни методи на преподаване в професионалното обучение . *V-та Национална конференция „Образованието в информационното общество“*.
- Европейска комисия. (2014). *Guide_Entrepreneurship_Education_2014_BG*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7465>
- Европейска комисия. (16 Април 2017 г.). *Водеци инициативи*. Свалено от Европейска комисия: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/flagship-initiatives/index_bg.htm
- Институт за пазарна икономика. (2015). *Професионално образование и заетост - Предимства, слабости, възможности и опасности*. София: ИПИ.
- Краус, К. (1998). Приоритети на професионалното образование в България. *Доклади, статии, мнения*(6).
- Министерски съвет. (16 Април 2017 г. г.). *Стратегически документи*. Свалено от Министерски съвет: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=934>
- Миронова, Н. (2010). Иновативни подходи за определяне на потребностите от обучение. *Научни трудове.*, стр. 251-300.
- Нанкова, М. (14-15 юни 2013 г.). Интерактивни методи на обучение на студенти в контекста на продължаващото обучение. *Знанието - традиции, иновации, перспективи : Науч. конф. с международно участие, 1*, 230.

- Петров, П. (1996). Обучение на възрастните и системата на перманентното образование. *Педагогика*(6).
- Петрова, Г., Асенова, Р., & Форева, Г. (2010). Интерактивни методи в следдипломното обучение по обща медицина. *Управление и образование, VI* (3).
- Тодорина, Д. (2010). Създаване на интерактивна образователна среда. *Интерактивни методи в съвременното образование*.
- Торньова, Б., & Шопов, Д. (2008). Мотивацията на медицинските специалисти като условие за успеха на продължаващото обучение. *Union of scientists – StaraZagora. International Scientific Conference*. Ст. Загора.
- Шипчанов, М. (2013). Филмите като автентични документи в чуждозиковото обучение. В: *Чуждозиковото обучение днес*, 94-111.
- Шишманова, П. (2014). Електронната форма на дистанционното обучение – модерен подход за усъвършенстване на професионалната квалификация. *Диалог*.
- Шишманова, П. (2015). Интерактивни методи на преподаване в продължаващото обучение и ролята на информационните технологии. *Развитието на българската икономика - 25 години между очакванията и реалностите*, 566.
- Шишманова, П., Господинов, Ю., Парашкевова, Е., Корелов, К. (май 2017 г.). Изследване приложението на интерактивни методи на преподаване в продължаващото обучение. *Алманах Научни изследвания*, стр. 259-289.
- CEDEFOP. (16 Април 2017 г.). Извлечено от Европейски център за развитие на професионалното обучение: <http://www.cedefop.europa.eu/bg>
- UNESCO. (5–9 October 1998). World Conference on Higher Education - Higher Education in the Twenty-first Century Vision and Action., *Volume I*, стр. 136. Paris.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
НА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ИНТЕРАКТИВНИТЕ МЕТОДИ
В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ
НА СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“⁵**

**Проф. д-р Пенка Шишманова
Гл. ас. д-р Юлиан Господинов
Гл. ас. д-р Евелина Парашкевова
Докторант Кристиян Корелов
Студент Кристияна Димитрова**

Резюме: В съвременните условия все по-нарастващо е значението на професионалното образование и обучение за повишаване качеството на човешките ресурси и по-успешното им реализиране на пазара на труда. Целта на настоящата разработка е да изследва и анализира условията, при които се прилагат интерактивните методи в продължаващото обучение в Стопанска академия „Д. А. Ценов“, и да формулира препоръки за неговото подобрене.

За изпълнение на посочената цел са поставени следните задачи: да се представят рамката и основните цели на професионалното образование и обучение; да се разработи методология на изследването; да се проучат добри практики на прилагане на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение в страната и чужбина и част от тях да се апробират в Стопанската академия; да се генерират обобщения и формулират изводи.

В студията се доказва тезата, че използването на интерактивни методи на преподаване в продължаващото обучение в Стопанска академия „Д. А. Ценов“ прави учебния материал по-достъпен и разбираем за обучаемите, стимулира тяхната активност и креативност. В резултат това води до нараснала удовлетвореност на потребителите, повишено качество на цялостния процес на обучение и висока ефективност за обучаващата организация.

Изследването достига до извода, че интерактивните методи на преподаване трябва да бъдат интензивно развивани и творчески прилагани (съобразно спецификата на конкретната дисциплина, курс и учебна тематика) и да станат основен приоритет на преподавателите, ръководствата на центровете и на висшето училище като цяло.

Ключови думи: продължаващо обучение, интерактивни методи, преподаване, знания, компетенции.

JEL: A29, D83, I21, J24.

---

⁵ Участието на авторите в написването на студията е, както следва: проф. д-р Пенка Шишманова – т. 3, т. 4.1; гл. ас. д-р Юлиан Господинов – резюме, увод и заключение; гл. ас. д-р Евелина Парашкевова - т. 2 и т. 5; докторант Кристиян Корелов – т. 1 и т. 4.2, с. 29-33, студент Кристияна Димитрова - т. 4.2, с. 33-36.

**THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF USING
INTERACTIVE METHODS IN THE CONTINUING EDUCATION
AT D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS**

Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Chief Assist. Prof. Yuliyana Gospodinova, Ph.D.
Chief Assist. Prof. Evelina Parashkevova, Ph.D.
Kristiyan Korelov, Ph.D. Student
Kristiyana Dimitrova, Student

Abstract: Nowadays the importance of vocational education and training is becoming increasingly important for improving the quality of human resources and their successful realization on the labour market. The purpose of this paper is to study and analyze the conditions under which the interactive methods are applied in the continuing education at D. A. Tsenov Academy of Economics, and to formulate recommendations for its improvement. To accomplish this goal, the following tasks are set: to present the framework and the main objectives of vocational education and training; to develop a survey methodology; to explore and critically analyze good practices of applying interactive teaching methods in continuing education in Bulgaria and abroad, and to appraise some of them in the Academy; to summarize and draw conclusions.

The study proves the research thesis that the use of interactive teaching methods in the continuing education at D. A. Tsenov Academy of Economics makes the study material more accessible and understandable for the learners, and stimulates their activity and creativity. As a result, this leads to better consumer satisfaction, increased quality of the overall training process and high efficiency for the training organization.

The study concludes that the interactive teaching methods should be intensively developed and creatively applied (according to the specific discipline, course, and subject matter), and become a top priority for lecturers, heads of centres and higher education institutions, as a whole.

Keywords: continuing education, interactive methods, teaching, knowledge, competences.

JEL: A29, D83, I21, J24.

Съдържание

Увод.....	227
1. Постановка на проблема и дефиниране на понятията.....	228
2. Методология.....	236
3. Добри практики на прилагане на интерактивните методи на преподаване в продължаващото обучение	238
4. Анализ на резултатите от апробацията на добри практики и учебни методи	244
5. Обобщения и изводи.....	262
Заклучение	262
Използвани източници.....	264
Резюме.....	266
Abstract	267

Съдържание

Канев, Д., Терзиев, В. Поведенческата икономика: развитие, състояние и перспективи.....	7
Алтухова, Н. Фаридовна, В. Елена Викторовна. Модель компетенций и принципи мониторинга результатов государственного управления на основе онтологий.....	33
Пенчев П., Пенчева, Р. Възможно ли е да се реализира концепцията „Устойчиво развитие“?.....	69
Eminov, A. N. Aliyeva I. Education and employment cooperation assessment in Azerbaijan tourism industry.....	121
Шопова М. Информационни аспекти на статистическите изследвания на престъпността.....	143
Savelyev Y., Kuryliak V., Lyzun M., Lishchynskyy I. Global monetary integration and determination of strategic priorities for the exchange rate policy in Ukraine.....	177
Шишманова П., Господинов Ю., Парашкевова Е., Корелов Кр., Димитрова, Кр. Теоретически и практически аспекти на използването на интерактивните методи в продължаващото обучение на Стопанска академия „Д. А. Ценов“	227
Несторов, Л. За пътеките, истините и живота на Бенжамен Варон.....	269
Атанасов, А., Чиприянова, Г. Проф. д-р ик.н. Дамян Дамянов – живот, отдаден на счетоводната теория и практика.....	291

TABLE OF CONTENTS

Kanev, D., Terziev, V. BEHAVIOURAL ECONOMICS: DEVELOPMENT, CONDITION AND PERSPECTIVES	7
Faridovna, N. Altukhova, Vasileva, E. Victorovna. THE MODEL OF COMPETENCES AND THE PRINCIPLES OF MONITORING THE RESULTS OF PUBLIC ADMINISTRATION BASED ON ONTOLOGIES	33
Penchev, P., Pencheva, R. SUSTAINABLE DEVELOPMENT – THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS	69
Eminov, A. N. Aliyeva, I. ASSESSMENT OF EDUCATION AND EMPLOYMENT COOPERATION IN AZERBAIJAN TOURISM INDUSTRY	121
Shopova, M. INFORMATION ASPECTS OF THE STATISTICAL STUDY OF CRIME	143
Savelyev, Y., Kuryliak, V., Lyzun, M., Lishchynskyy, I. GLOBAL MONETARY INTEGRATION AND DETERMINATION OF STRATEGIC PRIORITIES FOR THE EXCHANGE RATE POLICY IN UKRAINE	177
Shishmanova, P., Gospodinov, Y., Parashkevova, E., Korelov, K., Dimitrova, K. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE CONTINUING EDUCATION AT D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS	227
Nestorov, L. ABOUT THE TRIPS, THE TRUTH AND THE LIFE OF BENJAMEN VARON	269
Atanasov, A., Chiprianova, G. PROF. DAMIAN DAMIANOV, DSc – A LIFE, DEVOTED TO ACCOUNTING THEORY AND PRACTICE.....	291

Годишник на СА “Д. А. Ценов” – Свищов
5250 Свищов, ул. “Ем. Чакъров” № 2
www.uni-svishtov.bg/godishnik

Редакционен съвет

Проф. д-р Маргарита Богданова – главен редактор
Проф. д-р Емилиян Тананеев
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Веселин Попов
Доц. д-р Жельо ВЪтев
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Пенка Горанова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Теодора Филипова

Стилов редактор

Анка Танева

Английски превод

Ст. преп. Лиляна Атанасова

Международен съвет на изданието

Проф. д-р Весела Радович – Белградски университет (Република Сърбия)
Проф. д-р Роберт Димитровски – МИТ Университет – Скопие
(Република Македония)
Проф. д-р Майя Шенфилд – Технически университет - Рига (Латвия)
Проф. д-р кин Сергей Чернов – Новосибирски държавен технически
университет (Русия)

Всички материали се приемат под условие, че авторът не ги публикува на друго място. Той носи отговорност за прецизността и достоверността на своите тези и на изнесената информация.

Начин на цитиране: Годишник/СА “Д. А. Ценов”

За контакти:

Проф. д-р Маргарита Богданова – главен редактор
☎ 0631/66297, e-mail: m.bogdanova@uni-svishtov.bg
Ивелина Станева – технически секретар
☎ 0631/66364, e-mail: i.staneva@uni-svishtov.bg

ISSN 0861-8054

Year-book of D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
2 Em Chakarov str., 5250 Svishtov
www.uni-svishtov.bg/godishnik

Editorial Board

Prof. Margarita Bogdanova, PhD – Editor-in-Chief
Prof. Emylian Tananeev, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Veselin Popov, PhD
Assoc. Prof. Zhelyo Vatev, PhD
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, PhD
Assoc. Prof. Nikolay Ninov, PhD
Assoc. Prof. Penka Goranova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD

Consulting editor:

Anka Taneva

Translator:

Sen. Lect. Lilyana Atanasova

International council of the journal

Prof. Vesela Radovic, PhD – Belgrade University (Serbia)
Prof. Robert Dimitrovski, Ph.D. – MIT University Skopje (Republic of Macedonia)
Prof. Maija Senfelde, PhD – Riga Technical University (Latvia)
Prof. Sergey Chernov, PhD – Novosibirsk State Technical University (Russia)

All material are published under the condition that their authors has not published them elsewhere. The authors are responsible for the accuracy and reliability of their theses and information.

Reference: Yearbook/D. A. Tsenov Academy of Economics

Contact persons:

Prof. Margarita Bogdanova, PhD – Editor-in-chief
☎ 0631/66297, e-mail: m.bogdanova@uni-svishtov.bg
Ivelina Staneva – Technical Secretary
☎ 0631/66364, e-mail: i.staneva@uni-svishtov.bg

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”
Свищов, ул. „Ем. Чакъров” 2

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО “ЦЕНОВ”
Свищов, ул. Градево, 24

ГОДИШНИК
Том СХХ

Даден за печат на 21.11.2017 г.
Печ. коли 37,5; формат 16/70/100; тираж 100 бр.
Излязъл от печат на 20.12.2017 г.

ISSN 0861-8054

ПОЛИГРАФИЧЕСКА БАЗА
ПРИ АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО “ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

*Основан 1938 г. под
ръководството на доц.
д-р Иван Стефанов (по-
късно академик).*

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ "Д. А. ЦЕНОВ"
СВИЩОВ

ТОМ СХХ

ГОДИШНИК

ISSN - 0861-8054

ТОМ СХХ

2017

Основан през 1938 г. под ръководството на доц. д-р И. Стефанов (по-късно академик).

Изисквания при списването и издаването на Годишника на СА „Д. А. Ценов”

Списването и издаването на Годишника да се извършва при следните изисквания:

- студийните материали на:
  - нехабилитирани автори - да са в обем до 40 страници;
  - хабилитирани автори - да са в обем до 60 страници;
- студийните материали на нехабилитирани автори да са придружени с Препис-извлечение от катедрено обсъждане;
- материалът да не е публикуван в други издания, освен под формата на научни доклади;
- резюметата на представените ръкописи са до 1 стандартна страница;
- съдържание на материала;
- от 5 до 7 ключови думи;
- индекс/и по JEL класификация;
- депозираният материал се оценява от един рецензент;
- депозиране на материалите – една разпечатка (на хартиен носител). След стилова редакция се представя една разпечатка на хартиен носител и в електронен вид (CD);
- представеният ръкопис не се връща на авторите.

Техническите изисквания, на които следва да отговарят представените материали, са:

технически характеристики: Изпълнение MS Word 97-2003 (минимум); Размер на страницата А4; 29-30 реда и 60-65 удара в ред; Шрифт – Times New Roman 13 pt;
Разстояние между редовете

- – 1,5 lines; Полета – стандартни (Top - 1”; Bottom – 1”; Left – 1,25”; Right – 1,25” или Top – 2.54 см.; Bottom – 2.54 см; Left – 3.17 см; Right – 3.17 см); Табулация: 0,5” (или 1.27 см.); Номерация на страницата – горе вдясно; Текст под линия – размер 10 pt, Single; Наименование на материала (ALL CAPS, Times New Roman 13 pt, bold) - центрирано; Име на автора, научна степен, научно звание (малки букви Times New Roman 13 pt, bold) – изравнени вдясно. Между заглавието, имената и основния текст се оставя по един празен интервал; Графики и фигури – MS Power Point или MS Excel. Текстът под фигурите/графиките се центрира като номерацията е преди заглавието; Таблицы – заглавието е подравнено вляво, като номерацията е преди заглавието; Формулите се създават с Equation Editor, като номерацията е в скоби преди формулата; Формулите, фигурите, графиките и таблиците се вграждат софтуерно в текста.

Правилата за цитиране под линия – според стандарт БДС 17377-96